

DEL VULGARISME AL TECNICISME

ENTRE els tecnicismes, no són pas els més simpàtics els d'arrels sàvies, manllevades, per exemple, al grec o al llatí, àdhuc modernament, a l'esperanto. La simpatia, la gràcia, la flaire i la sabor exquisides corresponen, preferentment, als espontàniament nascuts al nostre voltant, manifestacions, unes vegades, de l'agudesia de percepció, de la vivesa d'imaginació o de la finesa d'ironia d'uns obrers, i d'altres, com expressions esporàdiques d'origen popular inconegut.

La llengua catalana n'és abundosa en tots els dominis de la tècnica. Alguns d'ells han arribat a assolir certa acceptació universal (recordem *l'esquirol* en sociologia); d'altres, mereixen assolir-la. Cal a tots, al costat de la definició literària, sempre de contorns elàstics i difusos, la definició científica, precisa, rígida, retallada, que acostia l'expressió a la fórmula matemàtica.

Ample camp i llarga feina obiro des d'ací. Molts i molts podrien colaborar-hi: agricultura, medicina, indústries tèxtils, tintoreria... No hi ha cap branca de la tècnica on no es puguin assenyalar expressions catalanes dignes d'atenció i d'estudi, susceptibles de precisa definició i de gran utilitat per ésser usades en l'exacta exposició de les més delicades qüestions científiques. D'algunes d'elles, pertanyents al camp de les aplicacions de les ciències físiques i químiques, m'ocuparé en primer terme.

BOBILA

No crec que en cap altra llengua pugui designar-se tan concisa i inequívocament el *forn circular d'Hoffman*, com en llengua catalana. Aquest sistema de forn de rajoles l'inventà Frederic HOFFMAN l'any 1858. Degué introduir-se a Catalunya durant el darrer quart del segle passat; però la difusió per la terra catalana començà a principis del segle XX. I aleshores poguerem observar com, en escampar-se, havia perdut la denominació sàvia de

forn circular d'Hoffman per pendre'n una altra, més sonora, més concisa, més casolana i més catalana: *bòbila*.

L'any 1914, en publicar la primera edició espanyola del MOLINARI, vaig incloure-hi aquesta denominació, que alguns, no sé perquè, posteriorment han grafiat *bòvila*. Dic que no sé perquè, no pas amb afany de censurar-ho, sinó per manifestar la meua ignorància respecte a l'etimologia d'aquell nom; per això, desconexent-ne la procedència, vaig adoptar la gràfia que es limitava a inscriure l'expressió fonètica.

Quina deu ésser la seva etimologia? Mai no l'he pogut esbrinar. Un rajoler amic, molt aficionat a l'estudi, volia veure-hi la corrupció de *mòbila*, atenent la mobilitat del foc, el qual va donant voltes pel forn. Aquesta opinió no m'ha semblat mai prou versemblant. Més aviat creuré possible que algun dels primers *forns circulars d'Hoffman*, que segurament s'installaren pels volts de Barcelona (Hospitallet?), ocupés algún lloc o peça de terra tradicionalment coneguda per "La Bòbila" i que seguint un procés, del qual els filòlegs podrien donar nombrosos exemples, aquest nom propi passés a servir com a denominació dels nous forns de la mateixa classe. No puc bastir aquesta suposició meua sobre cap fonament positiu; l'assenyalo només com una possible explicació de la manca de millor etimologia.

Recentment he vist, de vegades, aplicar equivocadament el nom de *bòbila* a forns de rajoles diferents del *forn circular de Hoffman*, i en especial als primitius forns de rajoles. Em sembla que ens hem d'oposar a aquesta ampliació de domini de la paraula *bòbila*. Aquesta té d'expressar, tot el més: *forn de rajoles amb desplaçament continu de la regió d'ardència* i en especial *forn circular d'Hoffman*, però de cap manera el forn de rajoles comú. A aquesta aplicació errònia potser hi

ha contribuït, impensadament, l'autor d'algun modern diccionari que defineix la *bòbila*: *Forn de rajoles*. Això, però, no s'ha d'interpretar en el sentit de què tot forn de rajoles sigui *bòbila*, d'igual manera que encara que el diccionari defineix *turbina* per *màquina hidràulica* no vol dir que tota màquina hidràulica sigui una turbina.

BORD

Diu FRITZ ULLMANN en la seva pròpia *Enzyklopadie der technischen Chemie*:

"Bord, en sentit tècnic, és una denominació aplicable a tots els diamants que no poden ésser tallats pel seu lleig color, per la seva manca de transparència o per altres defectes."

El mateix vé a dir, K. A. HOFMANN en son *Lehrbuch der Anorganischen Chemie* (2.ª edició, 277).

Aquesta denominació *bord*, aplicada amb el significat transcrit, és perfectament catalana. La usem a Catalunya per als gèneres d'inferior qualitat: cam com els diamants *bords*, i per a les plantes *bordes* (silvestres o que no donen fruit aprofitable; recordem: *magraner bord*, *oliver bord* o *ullastre*, etc.) Ara bé: la denominació aplicada universalment als diamants *bords*, amb el mateix sentit amb què l'apliquem a Catalunya, és, en efecte, d'origen català? Sembla molt versemblant, si atenem què ni en l'alemany, ni en l'anglès, francès, italià, ni en l'espanyol, no existeix semblant paraula. I si es prova l'origen català, per quins camins haurà passat tal denominació, per damunt del Pirineus i a través del Rin?

En obres espanyoles (ROQUÉ, LUANCO, MOLINARI (trad. ESTALELLA), OSTWALD (trad. GARCÍA BANÚS) no he trobat cap vestigi d'aquesta qualificació. Però el "*Manual de Joyeros*", de MARTÍN DIEGO SAENZ DÍEZ (edició de 1781), diu en la plana VII parlant del diamant:

"El *Cyprio*... es más grave que los otros; pero de menor dureza, porque se raya fácilmente, sucediendo lo mismo al de Chipre, y por esto se reputan bastardos, sin estimación, y pueden colocarse en la clase de los que llamamos *Jergones*."

Ací veïem usat el mot *bastardos* equivalent a "*bords*".

Entre els francesos, CHABRIÉ (*Traité de Chimie appliquée* II, 95) diu:

"Un espèce particulière de diamant appelée *boort* est absolument réfractaire au clivage."

Vist escrit en aquesta forma, temo que pugui tractar-se d'alguna arrel nòrdica. Però encara que sols hi hagués una coincidència, crec interessant d'assenyalar-la.

RODET

És la roda mòbil o giratòria de les turbines de tota mena, que dona voltes dins de la roda fixa o distribuïdor. És el *Laufrad* alemany. Les antigues obres espanyoles, en referir-se a les turbines, l'anomenaven *rueda móvil* (vegi's, per exemple BELLUZZO: *Las turbinas hidráulicas y las bombas científicas*, traducció espanyola de SAMANIEGO, 1906); però en les obres espanyoles publicades a Catalunya, especialment les més modernes, s'ha reconegut l'avantatge d'adoptar l'expressió catalana, concisa i inequívoca, i s'ha acceptat la traducció literal *rodete* (vegi's MONLAU, *Mecánica industrial*, trad. espanyola d'ESTALELLA, 1.ª ed. 1912, 2.ª ed. 1919, 3.ª ed. 1924; QUANTZ, *Motores hidráulicos*, trad. espanyola de GARRIGOSA, 1922, i d'altres).

L'origen de la paraula *rodete* cal cercar-lo en l'antiga molinaria hidràulica catalana. Va ésser introduït en la nomenclatura industrial per les primeres cases catalanes constructores de turbines. En el molí fariner es donava, en efecte, el nom de *rodete* a la roda que, encaixada en un cilindre i empellida per l'aigua, feia rodar la mola.

EMBRANZIDA

No és paraula acceptada encara tècnicament, ni definida amb precisió, al menys que jo sàpiga. És, però, tan expressiva, que potser es mereixi d'intentar-ho.

L'he vista usada molt sovint, com equivalent a *empenta*: vegeu els versos de Guimerà

"A la primera embranzida
Salta pany i forrellat..."

És, científicament, correcta aquesta acceptació? Potser no. En l'ús vulgar, no cohibit pels lligaments de la forma poètica hom distin-

geix les dues idees: 1.ª *embranzida*, gairebé igual a l'*élan* francès; 2.ª *empenta*, gairebé igual a *impuls* i gairebé equivalent a l'*empuje* espanyol.

Demano al lector que em perdoni aquesta digressió. Els que ens hem ocupat assíduament en afers de traducció, ensopeguem molt sovint amb la manca de coincidència entre els dominis de dues paraules que la rigidesa dels diccionaris dona com equivalents; dues paraules d'identica etimologia i àdhuc exactament grafiades en dues llengües distintes, no corresponen a dominis d'igual extensió. Per donar un exemple conegut de tothom, fixem-nos en els dominis del *venir* castellà i del *venir* o *vindre* català: coincideixen en molts punts, però en alguns discrepen; comparem també el *feixuc* català amb l'*hacinado* espanyol. Quan les paraules que els diccionaris donen com equivalents tenen distintes arrels, les divergències s'accentuen fins el punt que s'ha d'anar amb peus de plom en acceptar equivalències. Per això, anteriorment, he dit que les equivalències entre *embranzida* i *élan*, i entre *empenta* i *empuje* eren sols aproximades.

L'*empenta* correspon, indubtablement, en mecànica, al concepte d'impuls o quantitat de moviment. L'*embranzida* sembla correspondre millor al d'energia cinètica; inclús la sonoritat xiulant de les seves síl·labes centrals (que *brunzeixen*) sembla, àdhuc sense atènyer-nos a etimologies, remarcar la preponderància de la velocitat, tal com prepondera, elevada al quadrat, en el valor de l'energia cinètica.

Acceptant aquesta significació tindriem en català una paraula, *embranzida*, per expressar exactament un concepte mecànic, energia de moviment, que en gairebé totes les llengües ha d'expressar-se amb perífrasis.

I tornant als magnífics versos de Guimerà, tindriem, científicament, que hi ha emprada la paraula *embranzida* en lloc d'*empenta*; però, literàriament, fóra una pedanteria exigir al poeta exactituds, filles de convencionalismes. La paraula literària, com diu OSTWALD en "*Die Schule der Chemie*":

"...té el seu major encant en l'elasticitat, plasticitat o difusió dels límits del seu domini. Es dintre de la

ciència i encara més de la tècnica, on cal afinar, vulgues o no, i retallar amb rígida precisió els contorns. I es guanya en exactitud, tot el què es perd en poesia."

CALL

La *cuña* espanyola, el *coin* francès, tenen en català totes aquestes correspondències: *call*, *falca*, *tascó*.

Però el *tascó* és la *cuña* destinada a estellar; la *falca* és la destinada a subjectar (faltar). El *call* és, especialment, aplicat a fixar eines en els llurs mànecs: així, per exemple, el martell, l'aixada. Aquesta paraula *call* és probable que, originàriament, s'apliqués a tota *cuña*; sembla corroborar-ho el verb *encallar*. Cal remarcar la seva notable semblança amb l'alemany *Keil*, d'igual significat general. Avui, però, el seu domini està perfectament limitat.

AIGUA MOLLA

Ací sí que no hi arribem a temps. L'aigua que a tot arreu del món anomenen *dura*, els catalans l'anomenem *molla* en el sentit de *fluixa*. La denominació *dura* ha donat origen a les derivades: *duresa*, *graus de duresa*, *desenduriment*; i nosaltres les acceptem, les venim usant, i renunciem a la denominació que enclou la nostra opinió tradicional. Malgrat tot, aquesta fóra preferible.

Parlem-ne: a quina aigua anomenem *molla* o *fluixa*? A la que per estar carregada de substàncies minerals (principalment carbonat i sulfat de calç) no cou bé, no renta bé, no té l'energia de les aigües *fortes*. De què ha vingut que a aquestes aigües, evidentment *fluixes*, se les qualifiqués de *dures*? Caldria esbrinar la història d'aquesta denominació i potser trobariem alguna traducció feta sense hebre esment d'aquells matisos de significació de què hem parlat en l'anterior paràgraf. La denominació *molla* hauria donat lloc a les expressions *mollesa*, *graus de mollesa*, *enfortiment*... Però en aquest punt em sembla que hem fet tard, i que no rectificarem ja els termes *duresa*, *graus de duresa*, *desenduriment*, esdevinguts clàssics.

J. ESTALELLA